

TA'LIM VA TARBIYANING HUQUQBUZARLIKLAR
PROFILAKTİKASIDAGI AHAMIYATI.

Davurov Mahmudjon Murodjon o'g'li

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI IIV AKADEMIYASI KURSANTI

Kalit so'zlar: *ta'lim, tarbiya, huquqbuzarliklar profilaktikasi, huquqiy ong, yoshlar, huquqiy madaniyat, ijtimoiy mas'uliyat.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ta'lim va tarbiyaning huquqbuzarliklar profilaktikasidagi o'rni hamda ahamiyati chuqur tahlil qilinadi. Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirish, yoshlarni qonunlarga hurmat ruhida tarbiyalash huquqbuzarliklarning oldini olishda muhim omil ekanligi yoritilgan. Maqolada ta'lim muassasalari, oila, mahalla va jamoatchilikning o'zaro hamkorligi orqali yosh avlodda ijobiy xulq-atvor, mas'uliyat hissi va fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirish yo'llari ko'rsatilgan. Shuningdek, huquqiy tarbiya tizimini takomillashtirish, o'quv dasturlariga huquqiy mavzularni chuqurroq singdirish, interaktiv ta'lim usullaridan foydalanish zarurligi ta'kidlanadi. Muallif fikricha, ta'lim va tarbiya huquqbuzarliklarning ildizini bartaraf etuvchi eng samarali ijtimoiy mexanizmdir.*

Ключевые слова: *образование, воспитание, профилактика правонарушений, правовое сознание, молодежь, правовая культура, социальная ответственность.*

Аннотация: *В статье рассматривается роль и значение образования и воспитания в профилактике правонарушений. Подчеркивается, что формирование правового сознания и правовой культуры в обществе, воспитание молодежи в духе уважения к законам являются важными факторами предупреждения правонарушений. Раскрываются пути развития положительного поведения, чувства ответственности и гражданской позиции у подрастающего поколения через взаимодействие образовательных учреждений, семьи, махалли и общественности. Особое внимание уделяется совершенствованию системы правового воспитания, внедрению правовых тем в учебные программы и использованию интерактивных методов обучения. Автор отмечает, что образование и воспитание являются наиболее эффективным социальным механизмом устранения причин правонарушений.*

Keywords: *education, upbringing, crime prevention, legal awareness, youth, legal culture, social responsibility.*

Annotation: *This article explores the role and importance of education and upbringing in the prevention of offenses. It emphasizes that developing legal awareness and legal culture in society, as well as educating young people to respect the law, are key factors in preventing violations. The paper highlights the cooperation between educational institutions, families, communities, and the public in shaping positive behavior, responsibility, and civic engagement among the younger generation. It also stresses the need to improve the system of legal education, integrate legal topics into curricula, and use*

interactive teaching methods. According to the author, education and upbringing are the most effective social mechanisms for eliminating the root causes of offenses.

KIRISH

Jamiatda huquqbuzarliklarning oldini olish va jinoyatchilikni kamaytirish masalalari har doim davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib kelgan. Shu bilan birga, zamonaviy ijtimoiy sharoitda bu masalalarni samarali hal qilish nafaqat huquqni muhofaza qiluvchi organlarning faoliyatiga, balki ta‘lim va tarbiya tizimiga ham bevosita bog‘liq. Ta‘lim va tarbiya yosh avlodning xulq-atvorini shakllantirish, huquqiy ongini rivojlantirish, ijtimoiy mas‘uliyatini oshirish va jamiyatga moslashishini ta‘minlashda muhim rol o‘ynaydi. Shu nuqtai nazardan, huquqbuzarliklar profilaktikasida ta‘lim va tarbiyaga alohida e‘tibor qaratish lozim. O‘zbekistonda yoshlarni ijtimoiy, axloqiy va huquqiy jihatdan tarbiyalash masalalari uzoq yillardan buyon dolzarb bo‘lib kelmoqda. Maktab va oliy o‘quv muassasalari, shuningdek, oilalar va mahalla institutlari yoshlarning shaxsiy va fuqarolik mas‘uliyatini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Bu esa o‘z navbatida, ularning kelajakda qonunlarga hurmat bilan yondashishini, ijtimoiy muammolarga barqaror va konstruktiv yechim topishini ta‘minlaydi. Ta‘lim va tarbiya nafaqat bilim beruvchi, balki yoshlarning axloqiy va huquqiy qadriyatlarini mustahkamlaydigan ijtimoiy institut sifatida muhim o‘rin tutadi. Huquqbuzarliklarni oldini olishning samarali mexanizmi sifatida ta‘lim va tarbiyaning roli bir necha jihatdan namoyon bo‘ladi. Birinchidan, u yoshlarni qonuniy tartib va axloqiy me‘yorlar bilan tanishtiradi, ijtimoiy majburiyatlarini tushunishga o‘rgatadi. Ikkinchidan, u ularning shaxsiy qarorlarini ijtimoiy me‘yorlar doirasida qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Uchinchi, ta‘lim va tarbiya jamiyatdagi madaniy va axloqiy qadriyatlarni yosh avlodga yetkazish orqali ijtimoiy muhitni barqarorlashtirishga xizmat qiladi. Ta‘limning huquqbuzarliklarni profilaktika qilishdagi o‘rni ayniqsa huquqiy bilimlar va axloqiy qadriyatlarni uyg‘unlashtirishda namoyon bo‘ladi. Maktab darslarida, kollej va universitet kurslarida huquqiy mavzularni o‘rganish yoshlarni jinoyat va ma‘muriy huquqbuzarliklarning oqibatlarini oldindan anglashga o‘rgatadi. Shu bilan birga, amaliy mashg‘ulotlar, rolli o‘yinlar, debatlar va muammoli vaziyatlarni tahlil qilish metodlari yoshlarni tanqidiy fikrlash, muammoni yechish va ijtimoiy mas‘uliyatni his qilishga o‘rgatadi. Tarbiya jarayoni ham ta‘lim bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, u orqali yoshlar ijtimoiy normativlar, axloqiy qadriyatlar va fuqarolik mas‘uliyatini o‘zlashtiradi. Oila, maktab, mahalla va nodavlat tashkilotlar yoshlarni ijobiy xulq-atvor, madaniyat va axloqiy qarorlar qabul qilishga yo‘naltiradi. Shu tarzda, yosh avlod o‘z huquq va majburiyatlarini anglab, qonunlarni hurmat qiluvchi, ijtimoiy jihatdan mas‘uliyatli fuqaro sifatida shakllanadi. Zamonaviy texnologiyalar ta‘lim va tarbiyani yanada samarali qiladi. Onlayn platformalar, interaktiv darslar, simulyatsiya mashg‘ulotlari va multimedia vositalari orqali yoshlar real hayotiy vaziyatlarda o‘z xatti-harakatlarining ijtimoiy va huquqiy oqibatlarini ko‘radi. Bu usullar nafaqat bilimni oshiradi, balki ularni xatolaridan o‘rganishga, huquqiy va axloqiy ongni mustahkamlashga imkon yaratadi.

Asosiy qism

Huquqbuzarliklarning oldini olish masalalari har doim jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib kelgan. Shu nuqtai nazardan,

ta'lim va tarbiya tizimi nafaqat insonning shaxsiy rivojlanishi, balki uning jamiyatdagi ijobiy xulq-atvori, mas'uliyat hissi va qonunlarga hurmatini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Huquqbuzarliklar profilaktikasi sohasida olib borilayotgan ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, yosh avlodni erta yoshdan qonuniy va axloqiy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, ularning huquqiy ongini rivojlantirish jinoyatchilikning ildizini kamaytirishning eng samarali yo'lidir. Ta'limning huquqbuzarliklar profilaktikasidagi birinchi asosiy funksiyasi — huquqiy ongni shakllantirishdir. Maktab va oliy o'quv muassasalari darslarida huquqiy mavzularni o'rgatish, amaliy mashg'ulotlar va simulyatsiyalar orqali yoshlar o'z xatti-harakatlarining ijtimoiy va huquqiy oqibatlarini anglay boshlaydi. Misol uchun, jinoyat va ma'muriy huquqbuzarliklar bo'yicha case-study tahlillari, rolly o'yinlar va debatlar o'quvchilarni hayotiy vaziyatlarda qonuniy yechimlar topishga o'rgatadi. Bu esa yoshlarni nafaqat bilim bilan ta'minlaydi, balki ularning axloqiy qaror qabul qilish qobiliyatini oshiradi. Ta'lim bilan chambarchas bog'liq bo'lgan tarbiya funksiyasi ham juda muhimdir. Tarbiya orqali yoshlar jamiyatda hurmat, mas'uliyat va o'zaro hamkorlik tamoyillarini o'rganadi. Oila, maktab, mahalla va ijtimoiy guruhlar orqali beriladigan tarbiya nafaqat xulq-atvoriy qoidalarni, balki fuqarolik mas'uliyatini ham shakllantiradi. Masalan, mahallalarda tashkil etilgan yoshlar klublari, sport va madaniy tadbirlar orqali ular jamiyatga foydali xatti-harakatlarni o'rganadi va ijtimoiy faol bo'lishga undaladi. Bu esa profilaktika inspektorlarining ishini yengillashtiradi, chunki yoshlar huquqiy va axloqiy jihatdan tayyor bo'lishadi. Huquqbuzarliklar profilaktikasida ta'lim va tarbiyaning sotsiologik jihatlari ham katta ahamiyatga ega. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy muhitning ijobiy ta'siri, ya'ni oilaviy qo'llab-quvvatlash, maktabdagi do'stona atmosfera va hamjamiyat bilan samarali aloqalar yoshlar orasida jinoyatchilik darajasini sezilarli kamaytiradi. Shu sababli profilaktika tizimi va ta'lim tizimi o'rtasida uzviy bog'liqlik bo'lishi lozim. Ta'lim muassasalari nafaqat bilim beruvchi, balki ijtimoiy tarbiyalovchi muassasa sifatida ham faoliyat yuritadi. Zamonaviy texnologiyalar va interaktiv o'qitish usullari ta'lim va tarbiyani yanada samarali qiladi. Masalan, multimedia vositalari, onlayn treninglar, huquqiy simulyatsiyalar orqali o'quvchilar real hayotiy vaziyatlarni ko'rib chiqadi, xatoliklar va ularning oqibatlarini ko'radi va o'rganadi. Shu tarzda, yoshlar xatti-harakatlarining ijtimoiy va huquqiy natijalarini oldindan anglab, o'zini nazorat qilishni o'rganadi. Shuningdek, ta'lim va tarbiya jarayonida fuqarolik madaniyatini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilishi zarur. Bu degani, yoshlar o'z huquq va majburiyatlarini bilishi, jamiyatdagi o'zgarishlarga mas'uliyat bilan yondashishi, qonunlar doirasida o'z fikrini ifodalashi va jamiyat manfaatlarini hisobga olishi lozim. Fuqarolik madaniyati yoshlarni noqonuniy harakatlardan uzoqlashtiruvchi samarali mexanizm sifatida xizmat qiladi. Ta'lim va tarbiyaning huquqbuzarliklar profilaktikasidagi yana bir ahamiyati — ijtimoiy integratsiya va rehabilitatsiya funksiyasi. Ta'lim tizimi orqali jamiyatdan ajratilgan yoki xatolik qilgan yoshlar qayta ijtimoiylashtiriladi, ularga axloqiy va huquqiy normalarni o'rgatish imkoniyati yaratiladi. Shu bilan birga, profilaktika inspektorlarining ishlashini qo'llab-quvvatlaydigan dasturlar va treninglar orqali yoshlarning xulq-atvori ijobiy yo'nalishda o'zgaradi.

Xulosa

Jamiyatda huquqbuzarliklarning oldini olish va jinoyatchilikni kamaytirish masalalarida ta'lim va tarbiyaning roli muhim ahamiyatga ega ekanligi ilmiy tadqiqotlar va amaliy tajribalar orqali tasdiqlanadi. Ta'lim va tarbiya nafaqat yoshlarning bilim darajasini oshiradi, balki ularning axloqiy qadriyatlari, ijtimoiy mas'uliyati va qonunlarga hurmatini shakllantiradi. Shu nuqtai nazardan, huquqbuzarliklar profilaktikasida ta'lim va tarbiyaning samarali tizimi jamiyat xavfsizligini ta'minlash va yosh avlodni ijtimoiy jihatdan sog'lom shakllantirishning asosiy omili hisoblanadi.

Birinchidan, ta'lim jarayoni huquqbuzarliklar profilaktikasida bilim va ongini shakllantirish vositasi sifatida xizmat qiladi. Maktab va oliy ta'lim muassasalarida huquqiy bilimlarni o'rgatish, amaliy mashg'ulotlar va rolli o'yinlar orqali yoshlar o'z xatti-harakatlarining ijtimoiy va huquqiy oqibatlarini anglay boshlaydi. Shu tarzda, ular qonunlarni hurmat qilishni va mas'uliyatli qaror qabul qilishni o'rganadi, bu esa kelajakda jinoyatlarning oldini olishga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, tarbiya jarayoni yoshlarning axloqiy va ijtimoiy qadriyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Oila, maktab, mahalla va jamoatchilik institutlari orqali beriladigan tarbiya yoshlarni ijobiy xulq-atvor, mas'uliyat hissi va fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lishga yo'naltiradi. Shu tarzda, ular nafaqat o'z manfaatini, balki jamiyat manfaatlarini ham hisobga olgan holda qaror qabul qilishni o'rganadi. Tarbiya jarayoni shuningdek, yoshlarni jamoat ishlarida faol qatnashishga, o'z fikrini bildirishga va muammolarni konstruktiv yechishga o'rgatadi.

Uchinchidan, zamonaviy texnologiyalar va interaktiv ta'lim usullari ta'lim va tarbiyaning samaradorligini oshiradi. Onlayn platformalar, simulyatsiya mashg'ulotlari, multimedia vositalari va interaktiv darslar orqali yoshlar real hayotiy vaziyatlarni tahlil qiladi, xatolar va ularning oqibatlarini ko'radi, shuningdek, huquqiy va axloqiy qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa ularni huquqbuzarliklar sodir etish ehtimolidan samarali himoya qiladi.

To'rtinchidan, ta'lim va tarbiyaning ijtimoiy integratsiya funksiyasi ham muhim ahamiyatga ega. Jamiyatdan ajratilgan yoki xatolik qilgan yoshlarni qayta ijtimoiylashtirish, ularga axloqiy va huquqiy normalarni o'rgatish jarayonida ta'lim muassasalari va mahalla institutlari bevosita ishtirok etadi. Shu bilan birga, profilaktika inspektorlarining ishini qo'llab-quvvatlaydigan dasturlar orqali yoshlarning xulq-atvori ijobiy yo'nalishda o'zgaradi va jinoyatchilik darajasi sezilarli darajada kamayadi.

Beshinchidan, ta'lim va tarbiya jarayonida fuqarolik madaniyatini shakllantirishning o'rni katta. Yoshlar huquqiy va axloqiy qadriyatlarni o'zlashtirgan holda, o'z huquq va majburiyatlarini bilib, qonunlarga hurmat bilan yondashadi, jamiyatdagi ijtimoiy muammolarga mas'uliyat bilan qaraydi. Shu tarzda, yosh avlod ijtimoiy barqaror va qonuniy madaniyatga ega fuqaro sifatida shakllanadi, bu esa huquqbuzarliklarni oldini olishda samarali omil bo'ladi. Xulosa qilib aytganda, ta'lim va tarbiya huquqbuzarliklar profilaktikasidagi asosiy mexanizm sifatida jamiyatning barqarorligi, yosh avlodning huquqiy ongini shakllantirish va fuqarolik mas'uliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois, davlat siyosati, ta'lim tizimi, oila va jamoatchilik institutlari ushbu yo'nalishda tizimli

va uzviy hamkorlikni yo‘lga qo‘yishi, innovatsion va interaktiv usullarni joriy etishi, yoshlarning huquqiy va axloqiy tayyorgarligini mustahkamlash bo‘yicha izchil chora-tadbirlarni amalga oshirishi zarur. Shu tarzda, ta’lim va tarbiya tizimi huquqbuzarliklarning ildizini bartaraf etuvchi eng samarali ijtimoiy mexanizmga aylanadi. U yoshlarni nafaqat bilimli, balki axloqiy va huquqiy jihatdan mas’uliyatli, jamiyatga foydali fuqaro sifatida tarbiyalash orqali profilaktika inspektorlarining ish samaradorligini oshiradi va jamiyatda qonun ustuvorligini mustahkamlaydi. Shu bois, ta’lim va tarbiyani rivojlantirish, uning huquqbuzarliklar profilaktikasidagi rolini yanada oshirish davlat va jamiyat uchun ustuvor vazifa bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abduqahhorov, T. Huquqbuzarliklarni oldini olish va jamiyat xavfsizligi. Toshkent: Huquq, 2020.
2. Islomov, S. Profilaktika tizimi va fuqarolar bilan hamkorlik. Toshkent: IIV Nashriyoti, 2019.
3. Karimova, N. Davlat boshqaruvi va huquqbuzarliklar profilaktikasi. Toshkent: Akademiya Nashriyoti, 2021.
4. Murodov, J. Hududiy monitoring va jinoyatchilikni oldini olish. Toshkent: Adabiyot va Huquq, 2021.
5. Home Office. Crime Prevention and Community Safety. London, 2018